

Čigava noga je prva stopila na teme velikega Triglava

(OB 130-LETNICI SMRTI LUKE KOROŠCA — 8. MARCA 1827)

»Prvi pristopi na Triglav nas bodo zanimali s posebne strani. Koliko so namreč domači vodniki in nosači pripomogli pri odkritju gorovja in osvoboditvi vrha samega? Ali ni njihov delež — če imamo pred seboj planinski čin kot tak — doslej v literaturi ostal vse preveč neopažen in zasenčen po opisih gor privedenega izobraženca?« Evgen Lovšin: »V Triglavu in njegovi sosesčini«.

Koge j

»... drzna, junaška dejanja v triglavskih višavah
... njih, katerih žuljave dlani so njega dni prvič
božale deviške vršne stene naše najvišje gore.«

»Prvi poskus, da bi prišel na vrh Triglava in obenem našel tudi dobro pot do vrha, je napravil Lovrenc Willomitzer, nameščen kot ranocelnik pri Stari Fužini, skupno z gamsjim lovcem Rožičem in rudarjema Matevžem Kosom iz Jereke in Luko Korošcem z Gorjuš«. (Den ersten Versuch, bis auf die Spitze des Triglav vorzudringen und zugleich einen guten Weg dahin ausfindig zu machen, wagte Lorenz Wilonitzer,* angestellter Wundarzt in Althamer, mit Hülfe des Gamsen-Jägers Rosizh und der Bergleute Mathäus Kos von Jereka und Lucas Koroschez).

Ko je 11. maja 1821 v sestavku »Die Wochein« v ljubljanskem tedniku »Illirisches Blatt« prof. Fr. Richter zapisal gornjo novico, je od prvega vzpona na vrh Triglava preteklo že skoraj 43 let. Tri od teh »štirih srčnih mož« je že dolga leta krila pokopališka ruša na Ravnhah nad Srednjo vasjo v Bohinju. Le četrti — ki je preživel tudi Hacqueta, Vodnika in Zoisa — sivolasi **L u k a K o r o š e c**, po domače »ta vel'ki Jurjevc« na Koprivniku, je še krepko nosil na plečih svojih 74 let.

Richter pravi, da uvršča v svoj spis (o Bohinju) kratko zgodovino triglavskih vzponov, kakor jih je povzel iz listin pokojnega barona Zoisa (...eine kurze Geschichte der Triglavbesteigungen einzuschalten, so wie ich sie aus Papieren des verewigten Baron Zois geschöpft habe).

V pismu z dne 4. oktobra 1795 pravi Žiga Zois, ko piše koprivniškemu župniku Valentinu Vodniku: »Vaša opazovanja itd. vnesem z velikim veseljem v svoj bohinjski rok opis.« Dalje piše: »... prilagam tudi risbe Triglava, da jih imam pri roki, če je potrebno, ter lahko pokažem, kateri vzponi so bili

* Prav Willomitzer, ne pa Willonitzer. To napako je napravil Richter. Po njem so jo nekritično posnemali vsi, ki so se — v poslednjih 136 letih — ukvarjali z zgodovino Triglava. Čas je, da jo dokončno odpravimo.

do zdaj izvršeni. Nabral sem jih od leta 1776 dalje že lepo vrsto in postajam vedno bolj radoveden.«

Iz omenjenega Zoisovega pisma izvemo, da je v tem »bohinjskem rokopisu« zbral kronološko vse vzpone od leta 1776 dalje, pa vsaj do leta 1795, če računamo le čas do datuma njegovega pisma Vodniku.

»Vendar ni mogoče najti dragocenega rokopisa, najstarejšega dokumenta o planinstvu v triglavskem pogorju in v Alpah sploh. Če ni uničen ali zgubljen, ga nemara kdaj po srečnem naključju najdemo,« nam potoži Mira Marko Debelakova v svoji »Kroniki Triglava« (Gore in ljudje, 1947, str. 170). Ni ga ji uspelo najti, čeprav je, kot pravi, pri delu za triglavski zbornik »... dneve, mesece in leta presedela po arhivih in knjižnicah«. Nato nadaljuje: »Žal pa (Richter) ne navede, kje je dobil listine, ki so gotovo istovetne z »bohinjskim rokopisom«. Najbrž jih je dobil pri Zoisovih sorodnikih v Ljubljani ali na Brdu. Med Zoisiano v ljubljanskem muzeju jih ni.«

»Vsi, ki so pisali zgodovino triglavskih vzponov, so posredno ali neposredno črpali pri Richterju...,« dodaja Debelakova.

Pokaže nam na doslej edino varno stopinjo na tej poti. Pa vendar — ali ni Richterjevo skopo sporočilo le nekak odsvit nevidne plamenice, ki bi edina mogla jasno osvetliti doslej neznane temine v zgodovini te znamenite gore v Vzhodnih Alpah? Ostreje bi nam mogla osvetliti drzna, junaška dejanja v triglavskih višavah, in v jarki luči prikazati drobce iz življenja njih, katerih žuljave dlani so njega dni prvič božale deviške vršne stene naše najvišje gore.

Zavoljo tega moramo tembolj ceniti Hacquetova izročila, ki so s svojo izvirnostjo tako dragocena.

Poleg Richterja, duhovnika iz nemške Šlezije, od leta 1815 dalje profesorja zgodovine na ljubljanskem liceju, nam je Baltazar Hacquet, slavni raziskovalec naših Alp, zapustil edino poročilo s skromnimi podrobnostmi o prvem vzponu na Triglav. Skopi so tudi njuni zapiski o kasnejših prvih pristopih nanj.

Še svež je bil v Bohinju spomin na tisti dan pred tremi leti, ko so se »ta vel'ki Jurjevc« s Koprivnika, »Kos« iz Jereke, »Rožič« s Savice in tuji »padar« iz Loga pri Stari Fužini, povzpeli na teme Velikega Triglava. V Leipzigu je bil natisnjen II. del Hacquetove Oriktografije. Ko v predgovoru te knjige opisuje svoj uspeli vzpon na Triglav v avgustu 1779. leta, Hacquet zapiše — 40 let pred prof. Richterjem — tale, za zgodovino našega planinstva toli dragoceni stavek: »Prvi vzpon na skrajni vrh te gore se je posrečil konec preteklega leta 1778 dvema srčnima gamsjima lovcema in enem mojih bivših učencev.«

Kratek Richterjev povzetek iz Zoisovega »bohinjskega rokopisa« in jedrnatí Hacquetov stavek o tem znamenitem vzponu, se glede časa — vsaj v letnici — povsem ujemata. Manj jasna je primerjava glede oseb, ki jih Hacquet ne omenja po imenu, čeprav jih posredno poznamo. Opazna pa je razlika o številu udeležencev.

Tanka nit pravkar rojene zgodovine alpinizma Triglava, ki se je doslej zadovoljivo odmotavala, se nenadoma zavozla. Komaj nam Hacquet zagotovi, da je bil prvi vzpon na vrh Triglava izvršen kolektivno, že taisti pravi v svojem III. delu Oriktografije (1784, stran 93), ko opisuje svoja vodnika (na Triglav leta 1782): »...eden njiju, z imenom *Luka Korošec*, je bil prvi, ki se je povzpел nanj (na Triglav), morda odkar svet stoji.«

Torej ne kolektiven pristop — marveč vzpon enega samega človeka?

»Jurjevčeva« hiša na Koprivniku v Bohinju —
dom Luke Korošca

Prerano umrla Mira Marko Debelakova-Deržaj se je pri pisanju »Kronike Triglava« pogumno lotila tega kočljivega vozla v triglavski zgodovini. Na strani 220 (Gore in ljudje, 1947, št. 9—10) pravi: »Po Hacquetovi izjavi je bil torej Zoisov rudar iz Gorjuš, Luka Korošec — prvi človek na Triglavu. Ker ne pove, kdaj je to bilo, lahko sklepamo dvoje:

1. da je bil Korošec pred Willomitzerjevo odpravo na vrhu in da je šel Willomitzer prav zaradi tega na Triglav, da spozna Koroščevo pot na vrh ali pa:

2. da je Korošec kot prvi izmed omenjene četvorice 26. avgusta 1778 stopil na vrh Triglava. Zavoljo teh možnosti je bil torej Hacquet upravičen trditi, da je bil Korošec prvi človek, ki se je povzpел na vrh Triglava. Vendar so to le domneve. Dokumentarično so izvršili prvi vzpon »štirje srčni možje«.

Izmed vseh, ki so doslej grebli proti jedru vprašanja, čigava noga je prva stopila na nedotaknjeni vrh Triglava — je Debelakova segla najdlje, toda na razpotju prehojene poti je previdno obstala.

Na koncu dognanj o možnosti Koroščevega prvenstvenega vzpona izrečena domneva Debelakove, je več kot razumljiva, ni ji uspelo najti dragocenega Zoisovega »bohinjskega rokopisa«, ki bi premostil zevajočo vrzel na pragu triglavske zgodovine. »Spoznala sem,« pravi sama v uvodu »Kronike Triglava« (Gore in ljudje, 1947, str. 165), »da je človeško življenje vse prekratko, da bi ena oseba tako ogromno delo (kroniko planinstva v Triglavu) vsaj do neke mere povoljno opravila. Kronika najvišje slovenske gore je delo, ki ga je mogoče izvršiti le v kolektivu.«

Da! — Niso še dodobra pregledane brdske zoisovske arhivalije, ki jih hrani Celovec, prebrskati bi bilo treba detrauxevsko skupino Zoisove literarne zapu-

ščine, ki domuje v Gradcu — najti in preiskati ostalino (leta 1856 na Dunaju umrlega) Franza Ksaverja Richterja, in — kot nam naroča Debelakova — »z ljubeznijo zbirati kamenčke, ki so potrebni, da zgradimo v popolni obliki spominski lik našega Triglava«.

Dokler se ne dokopljemo do novih dognanj — saj Zois in Willomitzer (slednji s svojim pismom Zoisu po vzponu na Triglav dne 26. avgusta 1778), še nista spregovorila poslednje besede — uporabimo gradivo, ki je pri roki, in poskusimo ugotoviti, ali je bil Luka Korošec res prvi med prvimi na Triglavu.

Z razpotja, ki ga je Debelakova nakazala v »Kroniki Triglava«, krenimo po prvi poti: *ali je bil Korošec pred Willomitzerjevo odpravo na vrhu in ali je odšel Willomitzer prav zaradi tega na Triglav, da spozna Koroščevo pot na vrh?*

Ko je Hacquet prišel meseca avgusta 1777 vdrugič na Velo polje, je imel — s pomočjo barona Zoisa, ki je ostal v Bohinju — »s seboj dovolj ljudi, ki so bili zelo pogumni, čeprav ni bilo med njimi nikogar, ki bi mogel reči, da se je bil že povzpel na vrh Triglava« (... obgleich kein Mensch aufzutreiben war, der da hätte sagen können, ich habe schon die Spitze dieses Berges ersteigen). Njegovi spremljevalci so mu odsvetovali vzpon na Triglav in dejali, »da še nihče ni na vrh prišel, in če se je o tem tudi kaj govorilo ali pisalo, da je vse samo laž« (Es wäre noch niemand hinauf gekommen, was man auch immer davon gesagt und geschrieben hätte, wäre falsch.)

Kdo so bili Hacquetovi spremljevalci?

»Eden izmed njih, moj učenec, ki ga omenja fužinar (Zois), vzdržuje na svoje stroške v prid prirodoznanstvu in zdravilstvu, človek, v gorovju zelo izveden«, kot nam Hacquet pove — je bil Lovrenc Willomitzer; druge — »... gamsji lovci, ki so bili z nami...« (... die mit habenden Gamsjäger, die wir bei uns hatten...), pa omenja še bolj nedoločno.

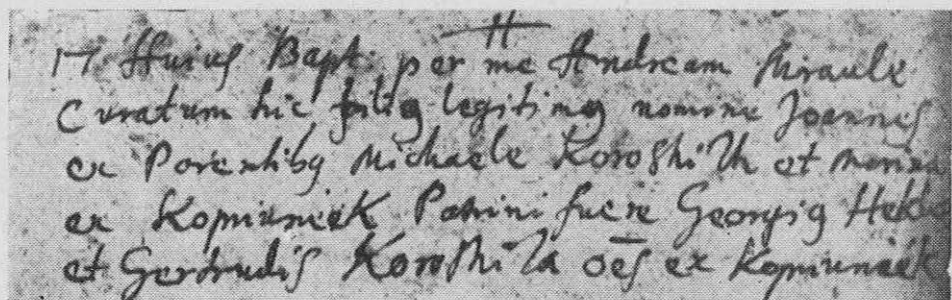
Visokogorsko ozemlje visokih planin češenjske srenje, t. j. planin Velega polja ter pod Mišeljim vrhom je skozi srednji vek in kasneje vse do začetka 19. stoletja spadalo v območje blejskega gospostva. Zategadelj smemo z veliko mero verjetnosti sklepati, da je bil v Hacquetovi družbi tudi Štefan Rožič, po domače »Rožič« s Savice, hišna št. 5, revirni lovec blejske gosposke. Za to domnevo govori tudi njegov vzpon na Triglav naslednje leto.

Skušajmo dognati, kdo so bili ostali, čeprav ne vemo niti števila udeležencev te prve triglavske odprave.

Vas Češnjica je poleg Srednje vasi in Studora eno najstarejših bohinjskih naselij, v kateri so se stari svobodniki, med njimi kosezi, držali zelo dolgo, preden so se potopili v fevdalne vode briksensko-blejskega gospostva.

Češnjica je imela in ima v skupni planinski srenji Podjelje in Jereko ter Koprivnik, za katerega je ugotovljeno, da se je razvil iz nekdanje češenjske planine. Še danes so med raztresene koprivniške hiše pomešane planinske »hišice«, njive in rovti Češnjjanov.

Pašno področje češenjske srenje pod Triglavom — v grobih obrisih zajeto v krog: Tosc-Vernar-Triglav-Šmarjetna glava-Vrh Hribaric-Mišeljski Konec-Skednjovec-Jezerski Stog-Tosc je izza starih časov razdeljeno med vasi Podjelje in Koprivnik. Seveda pa so — v času prvega vzpona na Triglav — Koprivnikarji skupno s Podjelci in Jerekarji, pasli tudi »Pri Jezerih«. Dokazano je, da so Jerekarji tedaj planšarili v sedaj opuščeni planini »Pri Utah« na južni strani dvojnega jezera, Podjelci v planini »Pri Beli skali«, opuščeni pred približno 100 leti, medtem ko Koprivnikarji še sedaj pasejo v Lopučnici (samo jalovino).

Zapis v župnijskih maticah Srednja v Bohinju. Janez, sin Mihaela in Marine Korošec s Koprivnika, se je rodil 17. junija 1629. — Dobrih 118 let za njim je v isti žibelki prvič zajokal njegov pravnuk — Luka Korošec — zmagovalec Triglava

Kakor dandanes, so tudi tedaj Podjelci in Koprivnikarji »pvan'vali« na Velem polju (planovati=planšariti) ter zaganjali govejo živino v prisoje Vernarja in dnjače Velske doline tja pod oblo Šmarjetno glavo. Pasli so po zleknjeni Konjski planini, pa na dninah zelene Spodnje Ledine tam za Mokro skalo. Črede drobnice pa so — kot sedaj — dosegale z zadnjimi šopi poraščeno Zgornjo Ledino — pod sedanjim domom »Planika« — in se v žgočih poletnih pripekah hladile na snežiščih Velikega Kotla tik pod triglavskim ovršjem.

Poleg Velega polja pa Koprivnikarji že od nekdaj izkoriščajo tudi planino Pod Mišeljnim vrhom. Pašno področje obsega predvsem planje skokovite Mišelj-ske doline, samotne konte med Malim poljem in glavami Zagona ter okolico zarezanih Razorov, ki se izpod Mišelj vrha vlečejo do zgornje, to je »Jurjevčeve Vrtače«.

Na zgornjem koncu Jurjevčeve Vrtače, pod skalnato »Jurjevčevo glavo«, zija izpod zajetne previsne skale prostorna votlina. Za lučaj kamna niže izvira na dnu ozke, razvlečene dolinice majhno močilo.

Kdo ve, pred kolikimi stoletji in kateri izmed znane — ali pa še starejše, neznane — vrste koprivniških Jurjevcev si je postavil pod to naravno »streho« planšarsko kočlo!

Jurjevci so bili — za bohinjske razmere — trdni, imoviti kmetje. Še konec 18. stoletja je bila (v blejskem urbarju vpisana) domačija »cel kmet« (I Hübler).

Kot svojčas njegovih prednikov in pa pozneje tudi potomcev, tako so se tudi črede tedanjega Jurjevca — Luke Korošca — leto za letom pasle po samotni, vase zamaknjeni Vrtači — in opravlki so tudi njega često privedli v planino, v triglavske višave.

Sodim, da nismo daleč od resnice, če k Hacquetovim spremljevalcem na Triglav leta 1777 prištejemo tudi Luko Korošca, saj je tudi on — po navedbah prof. Richterja — naslednje leto dosegel vrh Triglava in Hacqueta tudi kasneje — leta 1782 — spremljal na Triglav.

Kasnejši vodniški sloves Matevža Kosa, »Kosa« iz Jereke št. 17 — ki je po uspelem prvem vzponu na Triglav dve desetletji vodil na triglavsko teme vse prve tuje pristopnike (od Hacqueta, mimo Žerovnika tja do Vodnika s Hohenwartom) — potrjuje domnevo, da je bil tudi on član prve Hacquetove odprave na Triglav. Zdi se, da je on spremljal Hacqueta tudi v dolino »Pri jezerih« pred tedni, ko je slabo vreme s snegom in mrazom — okoli prvega avgusta — prisililo slednjega, da je »pustil ogromni Terklou za seboj«, vendar s trdnim sklepom, da ga »še letos obišče«.

Morda se nam ni povsem posrečilo iztrgati iz mraka davnih dni imena in obraze mož, ki so tistega avgustovega dne prispeli s Hacquetom na plano Velo polje. Eno smemo za trdno računati. Žiga Zois, Hacquetov prijatelj, kot ga sam imenuje in s katerim sta »več kot enkrat samodruga potovala v gorovje...« je tiste dni ostal doli v Bohinju, kjer je imel čez glavo opravka s pregledovanjem in izboljševanjem svojih tamošnjih fužin; oče mu je prav tisti mesec umrl. Izmed svojih ljudi — gorjancev in izkušenih gamskih lovcev, vajenih goličja, je Zois pač izbral in priskrbel Hacquetu najsposobnejše in najbolj korajžne domačine — najboljše med najboljšimi. O srčnosti spremljevalcev nas prepriča tudi Hacquet sam — in vendar — med njimi ni bilo nikogar, ki bi mogel reči, da se je bil že povzpel na vrh Triglava.

Tej določni izjavi Hacquetovih spremljevalcev-domačinov — vzraslih z gorskim svetom — moramo brez pridržkov verjeti.

V poslednjih 130 letih je bilo v planinski literaturi večkrat načeto vprašanje, komu je bilo dano, da je prvi stopil na našo najvišjo goro? Glede Willomitzerja sta dvomila Franc pl. Rosthorn, ki je dosegel vrh leta 1828, in triglavski župnik Aljaž. Rosthorn pravi: »O tem, ali je ranocelnik Lovrenc Willomitzer, ki ga imajo za prvega triglavskega pristopnika, v resnici dosegel najvišji vrh, moramo močno podvomiti.« Aljaž pa takole meni: »Nekateri učenjaki trdijo, da pred Willomitzerjem leta 1778 ni bila živa duša na Triglavu. Dasiravno nimamo v kroniki pozitivnih podatkov za nasprotno trditev, vendar to lahko ovržemo z zdravo domačo logiko. Lovcu in pastirju srce ne miruje, dokler ne pride na najvišji vrh.«

Kdo vse izmed nekdanjih prebivalcev alpskih dolin okoli Triglava (Bohinja, Krme, Kota, Vrat in Zadnjice) je imel najlažji in najpripravnejši pristop pod ovršje troglavega vrha?

Če odštejemo malo planino Gorenja Krma — imeli so jo Zasipljani z Bleda — je vprav prastari prebivalec Bohinja najprej in najvišje obljudil triglavski svet. Kot izrazit živinorejec si je na terasastih planotah na jugu in jugovzhodu Triglava že v davniini postavil planšarske staje in ograde. V skrbi za pasčo se drobnico, gnan od lovske strasti, je že v davnih časih dosegel višine Kredarice, Gorenje Ledine, Prodov in Zaplanje.

Prisluhnimo tehtni besedi priznanega strokovnjaka-geografa: »Planinsko gospodarstvo v naših Julijskih Alpah je zelo staro. Komaj je mogoče dvomiti, da so imeli planine že davno v pred slovenski dobi. Vse najvišje planine v vzhodnih Julijskih Alpah pripadajo ali so pripadale najstarejšim vasem... Studor je imel Jezera in Debeli vrh, Češnjica Velo polje in planino Pod Mišeljnim vrhom, Srednja vas Konjščico... Te planine se imenujejo med prvimi, prej kot nižje ali pa so izkazane po svojem starinskem imenu (Velo polje) kot zelo stare.« (Dr. A. Melik: »Planine v Julijskih Alpah«, stran 100 in 102.)

Stoletje za stoletjem so Češnjani, Jerekarji, Podjelci pa Koprivnikarji v zgodnjem poletju »pribasali« s čredami na zeleno ravan pod Triglavskim masivom. Rodu za rodom je bilo dano, da je v jasnih dneh pil lepoto rožnatih zor in zlatih zarij na velikanovem temenu. Vmes so mu česti viharji trgali skodlasto streho nad glavo, silovita gorska neurja besno bičala črede in njega, kajti borni plašč iz ličja ga je slabo varoval. Šele prve slane in zgodnji Mišellov sneg sta ga prisilila, da je zapustil triglavski svet.

In vendar — bohinjski človek, ki je z materinim mlekom vred vpil starodavna, vedno živa ustna izročila dedov in očetov ter jih kot starec položil vnuku v zibel — ta človek, ki bi pač moral pomniti, če je kdaj koli človeška

noga stopila na vrh mogočne gore — je Hacquetu zagotovil: »Nihče še ni na vrh prišel.«

Vse prednje domneve in dognanja, zgoščena v eno samo jedro, dajo zaključek: Luka Korošec se dotlej — do avgusta 1777 — še ni bil povzpел na teme Triglava.

Da pa se je prejšnje leto — 1776 — le nekdo povzpел, ne na vrh, pač pa v triglavske višave, je Vodniku in nam povedal že Zois. Kdo je bil — zaenkrat — ne vemo; ključ te uganke hrani izgubljeni Zoisov »bohinjski rokopis«. Sodim, da ta neznanec ni bil Hacquet, čeprav sam izrecno pravi, da je narisal skico za naslovni bakrorez njegove Oriktografije, po kateri je Fr. X. Baraga (leta 1776, kot je razvidno iz knjige), narisal sliko Triglava z Velim poljem.

Ko Hacquet v predgovoru II. dela svoje Oriktografije pove, komu se je posrečil prvi vzpon na skrajni vrh Triglava, nadaljuje: »Ker je bil nekdo za ta drzen podvig določil denarno nagrado, so morali ti ljudje zavoljo zagotovila doseženega uspeha vsekati v skale znake, ki sem jih tudi na nekaterih krajih našel.«

V našim razglabljanju o triglavski zgodovini smo prišli do znamenite letnice — 1778.

Kdo je bil ta »nekdo«, ki je določil denarno nagrado za prvenstveni vzpon na Triglav? Nedvomno Žiga Zois, duhovni oče našega planinstva. Tisto poletje, zadnje dni julija in prve tri tedne avgusta se je mudil v Bohinju. (Gradivo za opis bistriških fužin v l. 1778 — Arhiv Zoisovih podjetij na Javorniku, Bohinjski Bistrici in pri Stari Fužini; Rudarski spisi IV, rokopis, DAS).

Znana, skoraj bolestna mecenova skromnost Hacquetu pač ni dopustila zapisati pobudnikovega imena.

Da bi mogli pravilno presoditi Zoisovo pobudo za izvedbo prvenstvenega vzpona, se skušajmo vživeti v miselnost dotedanjega Bohinja, ki ga luč prihajajoče prosvetljene dobe še ni dosegla.

Ko Valvasor, veren sin svoje dobe, poln praznoverja — stoletje prej — opisuje čudežno goro Krmo, verjame, da se »v takih krajih gibljejo pošasti«, in da utegne biti kaka zveza med prvim povzročiteljem vremena in »hudičem«.

Še leta 1803 Parizana Montelle in Maltebrun v delu »Les Alpes, Géographie mathématique, physique et politique de toutes les parties du monde« tolmačita: »Treglou odgovorja docela svojemu vandalskemu imenu, ki pomeni goro groze.«

Če so celo znanstveniki, izobraženci tistih časov videli gore zavite v pravljico zagonetnost, velja to še bolj za preprostega domačina — Bohinjca.

Mojster pisane besede, ki mu je pred pičlimi 140 leti zibelka tekla pod bohinjsko streho in ki se v svojih spisih tako rad povrača v domače dole in gore, nas, odkrivaje stari Bohinj, pouči: »Nihče ni poznal šole, verske resnice, oznanjevanje v cerkvi so se doma omračevali z vražami, ki so se hranile z roda v rod... Zatorej ni čuda, če se nahaja pri nas toliko vraž, ki so stare kakor Bohinj.« (Dr. Janez Mencinger: »Moja hoja na Triglav«, stran 108 in 133.)

Stari prebivalec Bohinja je kot lovec in kozar često dosegel oblo Kredarice in Triglavski ledenik, ki ga je po značilni barvi ledu poimenoval »Zeleni plaz«; niso mu bila tuja prodišča Zaplanje; prisojne Prode in Veliki Kotel za Gornjo Ledino je poznal kot svojo žuljavo dlan — ni pa se lotil prepadnih vršnih sten mogočne gore.

Obdana z mrakom bajk in vraževerja mu je — vsa skrivnostna — vzbujala bojazen in strah. Njen vrh se mu je zdel nedosegljiv. Morda se mu je v jasnih jutrih dramilo pritaeno hrepenenje, da bi se povzpел na zlatožarjeni vrh;

oblita z večerno lučjo zarij mu je gora pač dramila podzavestno občudovanje. Toda — ko so bele, prepadne stene nad Gornjo Ledino ovile temne megle in sta na njenem skalnem vrhu zagospodarila strela in vihar, tedaj se mu je spremenila v goro groze.

Prihod prosvetljenca Baltazarja Hacqueta v Bohinj — pred 180 leti — pa pomeni nov list v prastari knjigi triglavske zgodovine, novo poglavje z naslovom: Razodetje.

Tuji mali doktor — prijatelj bistriškega gospoda — je prišel s spremstvom na Velo polje. Dan je bil zelo vetroven in oblaki so zakrivali vrh gore kakor navadno. Hacquet se ni menil za včerajšnje tehtne ugovore spremljevalcev glede vzpona na goro — »da ruši veter velike skale, ki bi utegnile vsakega ubiti, in da je tako silen, da bi ne mogel niti najmočnejši človek kljubovati; če bi koga oblaki zajeli, bi več ne vedel, kako naj se vrne itd.« — Ni se še dodobra zdanilo — po četrti uri zjutraj — že je izginil družbi. Povzpel se je na Prode, zavil v ostenje Malega Triglava in »uporabljač vse svoje moči in in vso spretnost«, ob deveti uri zjutraj, v silovitem vetru, dosegel vrh Malega Triglava (te male Terklou). Močan, neubranljiv sunek vetra ga je takoj vrgel na tla. Tako na tleh ležeč se je oziral na glavni vrh in presodil, »da bi ga bil kot izurjen pešec lahko v pol ure zavzel, toda vetrovi, oblaki, ki so zagrinjali vrhove, in neprestopne navpične stene so mi dostop, vsaj s te strani, onemogočili«.

Njegova presoja, da glavni vrh s te strani zaradi ostrega grebena ni dostopen, je zelo važna za razumevanje poznejših vzponov.

Hacquetova družba na Velem polju je pogrešila tujega, neugnanega gospoda. Zaskrbljeni spremljevalci so mu sledili na Prode.

Ko so ga iskali — »misleč, da sem si moral že nekaj kosti polomiti«, kot nam Hacquet sam pove — se je vrnil mednje čil in zdrav.

Vrh Malega Triglava je bil dosežen.

Temačna koprena vraževerja, ki je izza davnih dni ovijala skrivnostno goro, je bila raztrgana.

Od očetov in dedov izročeni zli sloves o nepristopnosti najvišjega vrha gore je zbledeval.

Tisti neprijazni avgustovski dan — datuma mu ne vemo — je prelomnica v zgodovini naše najvišje gore.

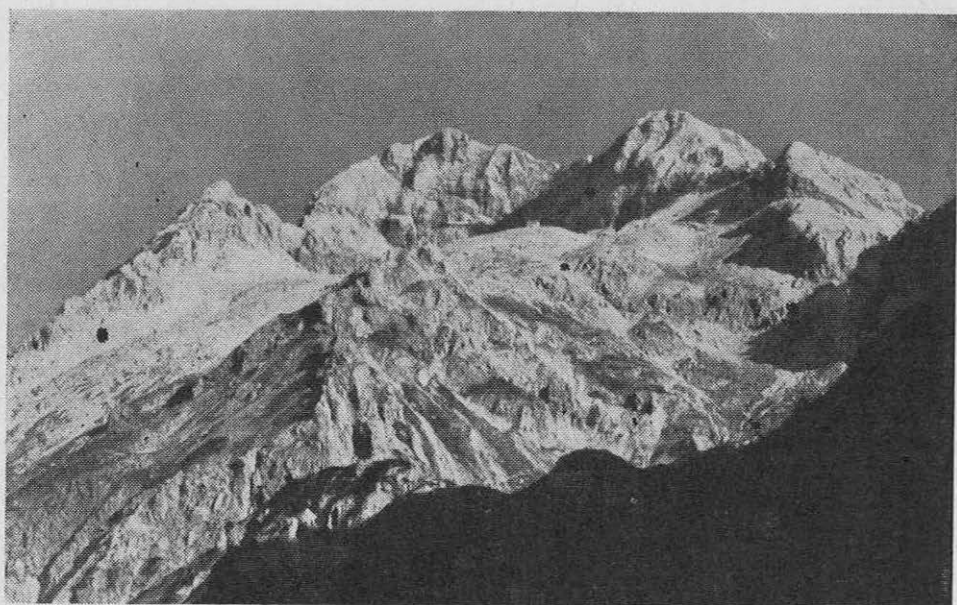
Domneva Mire Marko Debelakove v »Kroniki Triglava« (Gore in ljudje, 1947, stran 171) v opisu Hacquetove vrnitve na Prode je prepričljiva: »Najbrž se je bil takrat v srcih domačinov vzbudil športni duh ob misli: kar zmore mestni gospod, zmoremo tudi mi. In tako je postala misel vzpona na glavni vrh nuja, ki ji je bilo treba le priložnosti, da postane resnica. Le-ta se je ponudila že prihodnje leto.

Pisalo se je leto 1778.

Leto, v katerem je pogumni britanski pomorščak Cook civiliziranemu človeštvu odkril peti kontinent in mu ga podvrgel.

Leto, v katerem je »Njeno veličanstvo« avstrijska cesarica Marija Terezija izdala znani »robotni patent«, s katerim je odredila, da je vsak podložnik dolžan odslej 1 e tri dni na teden robotati, na leto naj več 156 dni.

Še so bili naši pradedje zakovani v fevdalne okove; še je bila doba, ko podložnik, vezan z nevoljniškimi vezmi na grad, ni smel zapustiti zemljišča,

»Rodu za rodom je bilo dano, da je v jasnih jutrih pil lepoto rožnatih zor... morda se mu je tedaj dramilo prítajeno hrepenenje, da bi se povzpел na zlatoožarjeni vrh...«

ne da bi se odkupil; še je za ženitev potreboval dovoljenje zemljiške gosposke, in svojih otrok še ni smel vzgojiti za druge poklice kot za plug, če ni njegov »gospod« drugače določil.

Morale so biti zelo žalostne razmere za tlačane, da je kmet omenjeni patent, ki ga je vendar skoraj za polovico leta usužnjil gosposki, občutil kot olajšavo.

Tudi Bohinj je tiste čase še žulil jarem blejsko-briksenskega gospostva, (Bohinjci pravijo jarmu »igovc«, kar kaže redko, tisočletno ostalino staroslovanskega besedišča — igo = jarm); in studorsko srenjo (Studor in Staro Fužino) je še izsesaval plemenitnik v radovljiški graščini — Thurn in Valsassina.

A mračni fevdalni dobi so bili dnevi že šteti.

Odsvit zmagovite luči prosvetljenstva je tedaj ozaril tudi Bohinj in mu — neukemu — obetal omiko. Tudi za to je dolžan Zoisu zahvalo.

Iz poročila deželnega glavarstva kranjskega z dne 13. svečana 1778 poberemo zanimiv drobec bohinjske zgodovine: »...Baron Zois je poslal dva 'človeka' v pripravniki tečaj, eden je sedaj učitelj na Jesenicah, drugi v Bohinju...«

Tistega leta, prvi ponedeljek v malem srpanu, je pred Zoisovim graščinskim kaplanom z Bistrice Štefanom Grošljem stal mlad par. Ob ženinovi in nevestini strani stoječi postarni priči — bistriški oskrbnik Jožef Böhm in orjaški Jurij Clementini, oskrbnik fužin v Logu pri Stari Fužini — sta zaslišali dvakratni »ja«. V roko svoje žene Elizabete — hčerke Andreja Jegliča (Jeklic), gostača v Radovljici iz Ljubnega, kuharice v srednjeveškem župnišču — je položil svojo roko mož tujega imena in tuje krvi.

Mož, ki mu je pred dvestodesetimi leti mati pela prvo uspavanko v daljni ogrski deželi, poslednjo pesem — pred dobrim poldrugim stoletjem — pa pel častitljiva starina (iz l. 1775), ki še visi v zvoniku vaške cerkve pri Stari Fužini.

Kdo ve za vsa tvoja pota med tema dvema mejnikoma tvojega življenja — Lovrenc Willomitzer?

Pičla tri leta in pol po znamenitem vzponu na Triglav si pridobil »domovinsko pravico« v Bohinju, ko si od Spodnje Neščnice — za 66 florintov — kupil staro bajto (alte Hausstatt) in zelnik »na Brego«. V preurejeni urbar radovljiške gosposke je prasketajoče gosje pero grajskega pisarja zapisalo: »Lorenz Willomitzer, Herrschaft radmannsdorfscher Unterthan...« Tistega januarskega dne je postal »gnadljivi gospod grof Vincenc Thurn Valsassina, baron v Križu, Pliberku, Radovljici, Lipnici itd., dvorni komornik in dedni najvišji dvorni mojster na Kranjskem itd. itd...« tvoj gospod, in ti — Lovrenc Willomitzer — njegov podložnik.

Tebe — »padarja« v Logu — bi rad še posebej poznal. Poznal tudi zato, ker si stal ob postelji pradedu mojega deda — Zoisovega žebjarja v Logu — ko so se mu iztekale poslednje ure trdega življenja. Nemara si vedel tedaj, da si zatisnil oči sinu »tolminskega puntarja«, možu, ki ga je bil pred petinsedemdesetimi leti krstil osovraženi župnik na Šentviški gori, Anton Bandel (Bandeu) — brat zloglasnega goriškega davčnega izterjevalca Bandla, zaradi katerega je padlo pod rabljevo sekiro enajst glav.

Vprav sedem — za Willomitzerja medenih — tednov je minulo od omenjene poroke na Ravnjah v Srednji vasi.

Delo v fužinarskih obratih na Bistrici, na Pozabljenem in v Logu pri Stari Fužini je v teh tednih skoraj povsem počivalo. V rudarskih jamah za Gorjušami, Rudnim poljem, Za Krasico in drugod je utihnil jek kopač; in nad samotnimi kopišči, raztresenimi po Vrtači, Kalužah, Pongratu, Na Poljanah in Za Vahtmi pod Viševnikom, se niso vili dimi. Žetev, za njo pa košnja — od dolinskih Senožetev mimo Voj, Vogara, Goreljeka do visokega Čiprja nad Uskovnico — sta v tej dobi omrtvičili delo Zoisovih fužin in rudnikov.

Baron Žiga Zois, ki je z očetovo smrtjo z velikanskim premoženjem vred prevzel tudi starodavne bohinjske železarske obrate, je pred dvema dnevyoma končal pregled in opis teh zastarelih fužin, kjer so gorele stoletja stare primitivne peči »na volka«.

Sedaj, ko so bili rovti »spravljeni«, ko je bilo neodložljivo delo pri kraju; sedaj, ko so v pripeki »pasjih dni« kopnele poslednje snežene zaplate po prisojeh Triglava — je dozorel veliki čas.

Na Velo polje je v ponedeljek zvečer prispela četvorica mož — Štefan Rožič s Savice, Matevž Kos iz Jereke, ranocelnik Lovrenc Willomitzer iz Stare Fužine in Luka Korošec s Koprivnika.

Pustimo pobudniku odprave Žigi Zoisu, naj — z Richterjevim peresom — vnovič spregovori: »Naslednji dan, 25. avgusta, so krenili po udobni poti v višino, imenovano 'Zeleni plaz.' Vmes so preiskali tri dele te gore.« (Den 25. Aug. brachten sie zu den bequemsten Weg nach der Höhe, genannt Seleni pas — grüner Platz — ausfindig zu machen, und untersuchten zu dem Ende drei Teile des Berges.)

Spet si z Miro Marko Debelakovo zastavimo njeno prvo vprašanje: Ali je bil Luka Korošec pred Willomitzerjevo odpravo na vrhu in ali je odšel Willomitzer prav zaradi tega na Triglav, da spozna Koroščevo pot na vrh?

Z vso gotovostjo smemo reči: Ne.

1. Žiga Zois pač ne bi bil razpisal denarne nagrade za to odpravo, če bi glavni vrh ne bi bil več »deviški«.

Ich Lorenz Willenitzer
erkläre hiermit mich und alle meine
erben und nachkommen zu Land und Meer
für fünf hundert gulden an
denen den ich

Družba se je vrnila na Velo polje.

Ustavimo se pri gornji Richterjevi omembi o Willomitzerju: »Er schrieb dem Baron Sigmund Zois...«

Za to dragoceno listino ne ve nihče. Zoisu jo je Willomitzerjeva roka — najbrž — pisala v čumnati pri »Kovaču« v Srednji vasi, kjer je fužinarski »padar« po poroki nekaj časa stanoval in kjer mu je žena povila prvorojenca Franca Vincenca.

Spet naj Richter spregovori: »Od Zelenega plazu so se vzpenjali v zahodni smeri vzdolž Triglavovega grebena k zadnji glavi Triglava. Potrebovali so nekaj nad eno uro. Pot je bila ponekod komaj dva čevlja široka in polna razdejanega skalovja. Tam pod zadnjo glavo Triglava so postali Willomitzerjevi spremljevalci malodušni. Do vrha so preračunali še tri četrt ure.« (Unter dem letzten Kopf des Triglavs angelangt fingen Willomitzers Begleiter an, zaghaft zu werden. Bis auf den Gipfel des Kopfes rechneten sie noch drei Viertel-Stunden).

321

Skušajmo se poglobiti v jedro in napraviti zaključek, ki je edino možen:

1. če je celo Willomitzerjeva družba — in to prav s Korošcem vred — pod strmo Rdečo glavo nekaj časa omahovala, ali naj tvega nadaljnji vzpon — kako naj bi bil prej taisti Korošec, in to sam samcat, preplezal to najtežje mesto v triglavskem grebenu? —

2. če bi bil Korošec po drugi poti dosegel vrh — bi bil nedvomno danes vodil družbo po svojih uhojenih sledeh, ne pa z njo vred jahal — kot ciganovega kljuseta — štrleči in ostri hrbet vzhodnega grebena Triglava,

3. da Korošec doslej še ni bil na najvišjem vrhu, priča tudi Richterjeva omemba, da so do vrha »preračunali še tri četrte ure«. Korošču — če bi bil prej na vrhu — pač ne bi bilo treba »preračunavati«. Vedel bi bil, da je vrh, ko preplezaš navpično stopnjo grebena, dosegljiv prej kot v desetih minutah.

Richterjev opis znamenitega vzpona se bliža h koncu: »Osrčili so se in splezali vzdolž rezi severnega grebena na najvišji vrh Triglava. Vreme je bilo ugodno, jasno, brez vetra in znosen mraz, Willomitzer je menil, da bi moglo stati na vrhu kakih petdeset ljudi, ni pa našel sledu, da je bil že kdaj kak človek na vrhu.« (...aber keine Spur, dass jemahls Menschen vor ihm oben gewesen wären).

Z Willomitzerjevo družbo smo dosegli vrh Triglava — dosegli tudi najvišji klin v lestvici dokazovanja.

Na samotnem, vzvišenem temenu mogočne gore, kipeče v modrino neba, je stala molčeča četvorica mož. Omamljena je bila od opoja visokogorskega vzpona, prevzeta od presilne moči in veličine, ki jim ju je kazal okoli nje razgrnjeni gorski svet. V tem slovesnem trenutku — enkratnem v zgodovini — je spregovoril v prečudno gluho tišino Willomitzerjev glas: »Prvi smo, nihče še ni bil tu!« Z ostalima dvema — pričama — mu je pritrdil tudi — Luka Korošec.

Ko z Willomitzerjevo družbo vred sestopamo s Triglava k drugemu vprašanju, ki ga je postavila Mira Marko Debelakova — »ali je Korošec kot prvi izmed omenjene četvorice 26. avgusta 1778 stopil na vrh Triglava« — prof. Richter poslednjič spregovori: »Ob sestopu so pot zaznamovali, da bi jo prihodnje leto lažje izsledili.« (Im Herabsteigen wurde der Weg bezeichnet um ihn nächstes Jahr desto leichter zu finden.)

Vračajoča se triglavska odprava je pač zaznamovala le prvič prehojeno, tudi Luki Korošču doslej neznano pot na najvišji vrh.

Ako po vsem tem zaključimo naše razmotrivanje, moremo na prvo vprašanje Debelakove reči edinole: »Luka Korošec pred 26. avgustom 1778 ni bil na vrhu Triglava!«

Toda, komaj je izrečen ta pomembni stavek — menda prvič v naši planinski literaturi — že povzdigne glas mož, ki mu je bilo dano, da je v družbi naših dedov eden izmed prvih stopil na vrh Triglava.

»Pres use szele eniga dobizhka, pres neresznice, ampak is zgol nagnenja to povedati, kar se je vidilu inu skuzzilu (skusilo), is Lubesni pruti eni dusheli...« nam prepričljivo in neovrženo zagotovi: »Luka Korošec je bil prvi, ki je pristopil na vrh (Triglava), odkar svet stoji!«

Hacquetu, Willomitzerjevemu in Zoisovemu sodobniku, moramo brezpogojno verjeti. Sam pravi, da »moram javno priznati in povedati, da ljubim resnico, zakaj vedno mi je bil pred očmi stari rek: Amicus Plato, toda resnica pred vsem...«

Pred takrat (1784) še živečimi pričami: bohinjskimi vodniki — med katerimi sta bila tudi njegova triglavska vodnika Luka Korošec in Matevž Kos — pred svojim bivšim učencem Willomitzerjem, predvsem pa pred svojim prijateljem Žigo Zoisom, Hacquet pač ni mogel in ni smel zapisati neresnice.

Kje tedaj najti pot iz zagate protislovij, kako razvozlati 180 let staro uganko — kdo je bil prvi na Triglavu?

Rešitev je ena sama.

Nakazala jo je že pokojna Debelakova.

Luka Korošec je kot prvi izmed omenjene četvorice 26. avgusta 1778 stopil na vrh Triglava!

Bliža se jubilejno leto, bliža stoosemdeseta obletnica zgodovinskega vzpona na našo najvišjo goro.

Vam, komaj znanim, pa že davno pozabljenim junakom triglavske strmine: Matevž Kos, Lovrenc Willomitzer, Štefan Rožič pa Luka Korošec, bom poskušal postaviti skromen spomenik.

Že dolga leta romam po vaših zbledelih stopinjah, po vaših komaj zaznavnih sledih. Med vami in menoj je meglena sivina dveh stoletij — in kako redko so posejani spominski kamni ob vaših poteh. Morebiti se mi bo posrečilo priklicati iz davne dalje vaše postave, morda uspelo slišati vaš glas.

Tiha zahvala vam, ki ste nam v davnih dneh utrli pot k njemu, k simbolu naše narodne biti in naše neupogljive volje. K njemu, čigar zveneče ime in gorska osebnost nas z neodoljivo silo znova in znova privabljata k sebi — in za tem klicem romamo tisoč za tisočem, rod za rod.

VIRI:

1. Matične knjige župnije Srednja vas v Bohinju (rojstne od 1628, poročne od 1658, mrliške pa od 1673. leta dalje).
2. J. W. Valvasor: »Die Ehre des Herzogthums Crain, 1689, IV. knjiga.
3. Matične knjige župnije Šentviška gora na Tolminskem (rojstne od 1704 dalje).
4. Gradivo za opis bistriških fužin v l. 1778 — Arhiv Zoisovih podjetij na Javorniku, Bohinjski Bistrici in pri Stari Fužini; Rudarski spisi IV, rokopis, DAS.
5. Baltasar Hacquet, *Oryctographia Carniolica*... I. del, 1778, II. del, 1781, III. del, 1784.
6. Listine iz ostaline Lovrenca Willomitzerja.
7. Matične knjige župnije Koprivnik v Bohinju (od 1793 dalje).
8. Franc X. Richter: »Die Woche in«, *Illirisches Blatt*, št. 19, dne 11. maja 1821.
9. E. H. Costa: *Vodnikov spomenik*, 1859.
10. Simon Rutar: *Zgodovina Tolminskega*, 1882.
11. Dr. Janez Mencinger: *Moja hoja na Triglav*, 1897.
12. Dr. Josip Gruden: *Zgodovina slovenskega naroda*, 1916.
13. Dr. Henrik Tuma: »Triglavska skupina«, *Planinski vestnik*, 1928.
14. Dr. France Kidrič: *Zoisova korespondenca (1808—1809)*, 1939.
15. Evgen Lovšin: *V Triglavu in njegovi sosesčini*, 1944.
16. Mira Marko Debelakova: »Kronika Triglava«, *Gore in ljudje*, 1947.
17. *Ustno izročilo* — Jakob Zupan, Savica, št. 5 (zap. 1948).
18. *Ustno izročilo* — Janez Gašperin, Stara Fužina, št. 13 (zap. 1949).
19. Dr. Anton Melik: *Planine v Julijskih Alpah*, 1950.
20. Josip Wester: *Baltazar Hacquet, prvi raziskovalec naših Alp*, 1954.